ESKİÇAĞDA KIOS (=GEMLİK) VE ÇEVRESİ

KAMİL DOĞANCI*
kamil@uludag.edu.tr

Önemli bir liman yerleşimi olan Kios'un kuruluş tarihi, MÖ 13. yüzyıla kadar gider. Efsaneye göre, Altın Postu ararken bölgeye gelen Argonautlar, Kios Körfezi'nde karaya çıkarlar. Bölge halkı onlara iyi davranınca bir süre burada kalırlar. Ancak ayrılırken, arkadaşları Polyphemos'u almayı unuturlar. Kios Körfezi sahilinde kalan Polyphemos, burada Kios şehrini kurar.

Kios, erken dönemlerden itibaren iç bölgede yer alan Nikaia'nın dış dünyaya açılan penceresi olmuştu. Nikaia'da üretilen zeytin, zeytinyağı, balık vb. ürünler Kios limanından tüm Akdeniz dünyasına ithal ediliyordu. Kios'un bu liman olma özelliği, kentin bastığı sikkeler üzerinde de açıkça görülür. Sikkeler üzerinde yoğun olarak görülen gemi betimlemeleri, Kios'un deniz ticaretindeki bu hâkim konumuna işaret eder.

MS 8-9. yüzyıllarda Gemlik'te bir tersane kurulmuş ve bu dönemde kent, Bizans'ın dış dünyaya açılan ticaret kapısı özelliğini kazanmıştır. 1075 yılında İznik'i fetheden Süleyman Şah, burayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmış ve ardından başta Kios olmak üzere çevredeki kentleri ele geçirmiştir.

1.) Kuruluşundan Bithynia Krallık Dönemine Kadar Kios Tarihi

Gemlik Körfezi'nin doğu ucunda kurulmuş bir liman yerleşimi olan Kios'un efsanevi kuruluş tarihi MÖ 13. yüzyıla kadar gider. Kentin kuruluşuyla ilgili ilk bilgileri MÖ 3. yüzyılda yaşamış Rodoslu Apollonios'un *Argonautika* adlı eserine borçluyuz. (Strab. XII 4.3). *Argonautika* MÖ 3. yüzyılda yazılmış olmakla birlikte, eserde anlatılan olaylar MÖ 13. yüzyılda geçmektedir.

Altın Postu bulmak için Kolkhis'e (=Gürcistan) doğru yola çıkan Argonautlar Kios Körfezi'nde karaya çıkarlar. Bölge halkı onlara iyi davranır ve karınlarını doyurmaları için koyun ve şarap verir. Bir süre bölgede kaldıktan sonra arkadaşları olan Polyphemos'u almayı unutarak bölgeden ayrılırlar. Kios Körfezi sahilinde kalan Polyphemos burada Kios şehrini kurar:

"Polyphemos ise bir kent kuracak Mysia ülkesinde Kios nehrinin denize aktığı yerde."

Yukarıdaki efsaneden başka Kios'un MÖ 13. yüzyılda kurulduğunu destekleyen başka bir kaynağımız yoktur. Kios hakkındaki tarihsel bilgilerimiz Hellen dünyasındaki Büyük Kolonizasyon dönemine (MÖ 750-550) dayanır. Bu süreçte İonia kentlerinden Miletos'dan gelen kolonistler MÖ 630'da Kios'u kurarlar.

MÖ 546 yılına kadar Lydia Krallığı'nın egemenliği altında kalan Kios, bu tarihten sonra tüm Anadolu kentleri gibi Pers egemenliği altına girmiştir. Pers-Hellen savaşları

* Yrd. Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Attika Delos Deniz Birliğine (MÖ 478-MÖ 404) Üye Kentler

(MÖ 490-478) sonucunda Perslerin yenilip Anadolu'nun batısından çekilmesiyle tekrar bağımsızlığını kazanan kent, MÖ 478-77'de Perslere karşı Atina önderliğinde kurulan I. Attika Delos Deniz Birliği'nin üyesi olur (Bkz. Harita). Birliğin amacı Perslere karşı ortak hareket etmek ve Perslerin Batı Anadolu'daki Hellen kentlerinin bağımsızlıklarını kısıtlayıcı eylemlerinin önüne geçmekti. Kios'tan başka Güney Marmara'da Kyzikos (=Erdek), Khalkedon (=Kadıköy) ve Astakos (=İzmit) gibi çok az sayıdaki kent de bu birliğin üyesiydi. Birlik üyeleri ekonomik güçlerine paralel olarak birlik hazinesine yıllık belirli bir vergi ödüyorlardı. Birlik hazinesine ödediği yıllık vergiye bakarak Kios'un bu dönemde oldukça zengin bir kent olduğunu söyleyebiliriz. Liman kenti olmasının avantajını iyi kullanan kent MÖ 4. yüzyılda ilk altın sikkelerini basar (Bkz. Sikke 1-3).

MÖ 334'te Makedonyalı Büyük İskender'in Perslere karşı doğu seferini başlatması ve günümüz Biga çayı kenarında yapılan Granikos Savaşı'nda Pers ordusunu yenmesinden sonra tüm Küçük Asya kentleri gibi Kios da Büyük İskender imparatorluğunun bir parçası haline geldi. İskender'in ölümünden sonra *diadokhlar* (=İskender'in ardılları, vârisleri) arasındaki taht kavgaları sırasında sık sık el değiştiren Kios, MÖ 280 yılındaki Korupedion Savaşı'ndan sonra Hellenistik Selevkos Krallığı'nın egemenliğine girdi. Hindistan'dan Yunanistan'a kadar geniş bir alana hükmeden Selevkos Krallığı gevşek yapılı bir imparatorluktu. Bu nedenle kısa süre sonra yerel beyler ayaklanarak kendi bölgelerinde yerel krallıklar kurdular. Bu süreçte Bithynia Krallığı da kabaca bugünkü Güney Marmara bölgesinde ortaya çıkmıştır.

2.) Bithynia Krallık Dönemi (MÖ 297-MÖ 74)

Bithynia Krallığı asıl olarak I. Nikomedes (MÖ 279-246) tarafından kurulmuş olsa da Kios ancak I. Prusias (MÖ 232-183) döneminde ele geçirilebilmiştir. Hırslı bir kişiliğe sahip olan I. Prusias, V. Philippos'un kızı Apamea ile siyasi bir evlilik yaparak Makedon kralıyla akrabalık tesis etmiştir. (Polyb. XV. 22.1-2). Yayılmacı bir politika izleyen I. Prusias kayınpederinin de teşvikiyle Pergamon Krallığı topraklarına saldırdı. Bu arada MÖ 202'de Küçük Asya'ya geçen V. Philippos da Kios dahil olmak üzere bazı kentleri ele geçirdi (Polyb. XV.21.1-24; Strab. XII.4.3). Kios'un işgaline en sert tepkiyi Rodos gösterdi (Polyb. XV.23.9-10).

II. Makedonya Savaşı'nda (MÖ 200-197) Rodos, Pergamon ve Byzantion Roma'yı desteklerken, Bithynia Kralı I. Prusias kayınpederinin Küçük Asya'daki saldırılarına destek vermiş ve bu esnada onun da desteğiyle Kios'u ele geçirmiş (Liv. XXXII. 34. 6; Strab. XII. 4. 3) ve kentin ismini Prusias olarak değiştirmiştir. Savaş sırasında harabeye dönen Kios'u yeniden imar etmiş ve Bithynia'daki diğer Prusias kentlerinden[1] ayırmak için kentin adını Prusias ad Mare (deniz kıyısındaki Prusias) olarak değiştirmiştir (Polyb. XV 22; XV 23; Strab. XII 4.3).

1 Bu kentler: Prusias ad Hypius (Üsküb ü/Konuralp) ve Prusias ad Olympum (Bursa) kentleriydi.

Sikke 1: Bithynia, Kios. MÖ 340-330. Sikkenin ön yüzünde tanrı Apollon'un defne yapraklarıyla süslü büstü, arka yüzünde ise savaş kadırgası ve solunda bir kartal figürü, geminin üst tarafında ΙΕΡΟΚΛΗΣ yazısı yer alıyor (RG, pl. XLIX, nr. 3).

3.) Roma Dönemi (MÖ 74-MS 565)

Son Bithynia kralı IV. Nikomedes'in MÖ 74 yılında vasiyetle krallığını Roma'ya bırakmasıyla diğer Bithynia kentleri gibi Kios da Roma'nın yeni kurulan Bithynia eyaletinin bir parçası durumuna geldi. Bu süreçte Roma'dan gönderilen valiler eyalet başkenti Nikomedia'dan eyaleti yönetmişlerdir. *Lex Pompeia* ile birlikte başta Kios olmak üzere eski yerleşimlerden bazılarına sikke basımı ile ilişkili birtakım sınırlamalar getirilse de MÖ 47'de eyalet valisi Gaius Vibius Pansa döneminde Kios'a tekrar bronz sikke basma hakkı verilmiştir (RG, s. 309-310, Kios).

MS 1. ve 2. yüzyıllar boyunca Roma dünyasında yaşanan *Pax Romana* (=Roma Barışı) döneminde Kios refah içinde yaşamıştır. Bu barış döneminde tüm Akdeniz dünyasında artan ticari faaliyetler bir liman kenti olan Kios'un zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Kios, Romalı generaller arasındaki taht mücadelelerine de sahne olmuştur. Pescennius Niger ile Septimus Severus (MS 193-211) arasındaki mücadelede belirleyici olan savaş asıl olarak Kios yakınlarında gerçekleşmiştir. Pescennius Niger Suriye lejyonları tarafından imparator ilan edilince rakibi Septimius Severus'la yapacağı mücadelede hareket üssü olarak Byzantion'u seçmiş ve ordusunun idaresini Asia eyaleti valisi Asellius Aemilianus'a bırakmıştır (SHA *Sept.Sevr.* VIII.13). Niger ile Severus arasındaki belirleyici savaş MS 193'de Nikaia ile Kios arasındaki dar bir geçitte (Karsak Boğazı ?) yapılmış ve savaşı kaybeden Niger, ordusunun geri kalanıyla birlikte Suriye'ye çekilmiştir (Cass. Dio LXXV.6.4 vd.; Herodian. III.4.2; SHA Sept. Sev. IX.1-2).

Kios'un Gotlar Tarafından Yağmalanması

MS 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu siyasi bir kriz içerisindeydi. Farklı bölgelerdeki lejyonların kendi komutanlarını imparator ilan ettikleri ve iç savaşların eksik olmadığı bu dönemde sınırlarda önemli güvenlik zafiyeti ortaya çıkmıştır. Bu durumu fırsat bilen barbar kavimler de sık sık imparatorluk topraklarına yağma amaçlı saldırılar yapmışlardır. Bu kavimlerden biri olan Gotlar MS 257-8 yılında Karadeniz'in kuzeyindeki yurtlarından yola çıkıp Bosphorus'u (İstanbul Boğazı) geçerek Bithynia'ya gelmişler ve buradaki Nikomedia (=İzmit), Kios, Apameia (=Mudanya) ve Prusa (=Bursa) kentlerini yağmalamışlardır. Bithynia Roma'nın Senato eyaletlerinden biri olduğu için içerisinde askeri bir garnizon bulunmuyordu. Dolayısıyla Gotlar herhangi bir direnişle karşılaşmadan tüm Bithynia kentlerini yağmalamışlardır. MS 5. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Zosimos Got istilasını şöyle nakleder:

"(Gotlar) Pek büyük ve bayındır bir kent olan zenginliği ve her hususta elverişli konumuyla ün yapmış Nikomedia üzerine yürürler. Haberin duyulması üzerine buranın halkı daha önce davranarak eşyalarını taşıyabildikleri ölçüde yanlarına alıp kaçarlar. (Daha sonra Barbarlar) Nikaia, Kios, Apameia ve Prusa'ya yönelip buralarda da benzeri şeyler yaptıktan sonra Kyzikos üzerine yürürler. Ancak yağışlardan dolayı kabarık olan Rhyndakos (Kocasu veya Orhaneli Çayı) ırmağını geçemedikleri için geri dönerler. Nikomedia ve Nikaia'yı ateşe verirler. Ganimetlerini araba ve gemilere yükleyerek memleketlerine doğru yola çıkarlar."

Gotlar'ın başta Kios olmak üzere Bithynia'nın önemli kentlerini yağmalaması Roma dünyasında dehşetle karşılanmıştır. Roma'nın güçlü donanmasına güvenerek deniz kıyısındaki kentlerin güvenli olduğu inancı geçerliliğini yitirmiştir. Gemilerle Karadeniz'in kuzeyinden yola çıkan Gotların çok rahat bir şekilde Marmara ve hatta Ege Denizi'ne kadar ilerleyip birçok kenti yağmalaması, Roma'nın denizlerdeki yetersizliğini açıkça göstermiştir.

Antikçağda Propontis'te (Marmara Denizi) Bir Liman Kenti: Kios

Kios erken dönemlerden itibaren iç bölgede yer alan Nikaia'nın dış dünyaya açılan penceresi olmuştur. Nikaia'da üretilen ürünler (başta zeytin, zeytinyağı, balık vb.) Kios limanından tüm Akdeniz dünyasına

Sikke 2: Bithynia, Kios. MÖ 350-300. Sikkenin ön yüzünde başında defne çelengi olan Apollon büstü. Arka yüzünde ise gemi figürü ve ΚΙΑΝΩ / ΗΡΟΔΩΡΟ yazısı yer alıyor (RG, s. 313, nr. 5).

ithal ediliyordu. Kios'un bu liman olma özelliği kentin bastığı sikkeler üzerinde de açıkça görülür. Sikkeler üzerinde yoğun olarak görülen gemi betimlemeleri Kios'un deniz ticaretindeki bu hâkim konumuna işaret eder (Bkz. Sikke 1-3).

Sikkeler üzerindeki savaş gemisi betimlemeleri Kios'un sadece bir ticari liman olmayıp aynı zamanda savaş gemilerine ev sahipliği yapan bir donanma üssü ve tersane olduğunu gösterir (Sikke 1). Bu durum aynı zamanda kentin güçlü bir donanmaya sahip olduğuna işaret eder.

Eskiçağda Kios'u Etkileyen Depremler

Günümüzde olduğu gibi eskiçağda da Kios ve çevresi sık sık depremlere maruz kalmıştır. Kios'u etkileyen onlarca depremden bazıları çok şiddetli olup kentin büyük ölçüde yıkılmasına neden olmuş, önemli can ve mal kayıplarına yol açmıştır. Bazı depremler sonucu Propontis'te (=Marmara Denizi) tsunamiler oluşmuş ve özellikle sahildeki yapılarda büyük yıkıma yol açmıştır.

Antik kaynaklara göre bölgede tespit edilen ilk deprem MS 19 yılına tarihlenir. Kios, Nikomedia ve Nikaia'da etkili olan bu deprem günümüz bilim adamlarının tahminine göre 6.0 şiddetindedir. Depremin adı geçen kentlerde birçok yapının yıkılmasına ve binlerce insanın ölümüne neden olduğu düşünülmektedir.

MS 29'da merkez üssü Kios Körfezi olan şiddetli bir deprem tüm Bithynia kentlerinde hissedilmiştir. Günümüz deprem uzmanları depremin 9.0 şiddetinde olduğunu tahmin etmektedirler. Depremin merkezinin Gemlik Körfezi olmasından yola çıkarak en ağır yıkımın Kios'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

MS 32 yılında Nikaia'da (=İznik) meydana gelen deprem başta Kios ve Nikomedia olmak üzere tüm Bithynia eyaleti kentlerinde hissedilmiştir. MS 120 yılında meydana gelen deprem Nikomedia, Nikaia ve Kios başta olmak üzere tüm Bithynia bölgesinde ağır hasara yol açmıştır. Nikomedia tamamıyla yıkılmış, Nikaia ve Kios ağır hasar görmüştür. Depremin hemen ardından Marmara Denizi'nde görülen tsunami sahildeki Kios kentinde büyük bir yıkıma yol açmış olmalıdır. Antik kayıtlarda bu depremden birçok kez bahsedilmesi depremin yıkıcılığı hakkında fikir verir.

Roma imparatoru Marcus Aurelius döneminde (MS 161-180) meydana gelen bir başka deprem Ephesus'dan Nikomedia'ya kadar olan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Depremin 8.0 şiddetinde olduğu tahmin edilmektedir.

Tarihçi Sozomenus MS 14 Ağustos 358 tarihinde gerçekleşen büyük depremin Nikaia ve çevresindeki kentleri etkilediğini belirtir (Soz. *hist.eccles.* IV.16). Ammianus Marcellinus ise depremin Asya, Makedonya ve Pontus'da yıkıma neden olduğunu belirterek depremi şöyle tasvir eder:

"Bu günlerde korkunç depremler Makedonya, Asya ve Pontus bölgelerinde birçok kenti ve dağı sürekli yer sarsıntılarıyla salladı… Tepenin yamacındaki binalar yıkılarak birbiri üzerine düşüyordu. Yıkılmanın gümbürtüsünden yer gök inliyordu. Bu arada eşlerini ve çocuklarını ya da yakınlarını arayan insanların birbirine karışan canhıraş çığlıkları ayyuka çıkıyordu… Çoğunluk, ilk şok sırasında öldü, kısa süre önce insanların olduğu yerlerde ceset yığınlarından başka hiçbir şey kalmamıştı…" (Amm. Marc. XVII, 7, 1-6)

11 Eylül 368 tarihindeki depremin merkez üssü Nikaia olmasına rağmen Kios ve Nikomedia kentlerinde de ağır hasara yol açmıştır. Nikaia surları ve Senato Sarayı hasar görmüştür. Depremin şiddeti 7.0 olarak tahmin edilmektedir.

İmparator II. Theodosius döneminde (MS 408-450) 26 Ocak 447 tarihinde meydana gelen deprem Konstantinopolis, Bithynia, Frigya ve Çanakkale'yi de içine alan geniş bir coğrafyada yıkıma neden olmuştur.

MS 480 yılındaki deprem tüm Marmara Bölgesi'ni etkilemiştir. Hellespontos, Konstantinopolis, Kios, Nikomedia, Nikaia, Gelibolu ve Bozcaada en çok hasar gören yerler olmuştur. Depremin hemen ardından ortaya çıkan tsunami Kios gibi sahildeki kentlere büyük zarar vermiştir.